

Берислав Благојевић¹

БАСКИЈА НА РАЗВОЈУ ТЕРОРИЗМА И ЕТНОРЕГИОНАЛИЗМА

Euskadi – дуготрајна генеза самосвијести

Прошло је тачно 110 година како је Sabino Arana у Goiri сковао неологизам "Euskadi" ("скуп Баскијаца") да би њим назвао седам баскијских провинција. Од тих седам, четири се налазе у Шпанији (Alava, Guipuskoa, La Alta Navarra, Biskaja) и три у Француској (Basse Navarre, Labourd, Soule). Према географском положају шпанске баскијске провинције припадају тзв. Атлантској Шпанији, с тим што се Бискаја и Гипускоа налазе у Баскијском приморју, а Навара и Алава у његовом залеђу. Баскија је један од најпиторескнијих дијелова Шпаније и обухвата пејзаже приморја, планина и равница. Планине су можда и најзначајнији фактор који је утицао на живот Баскијаца - планине су их умногоме заштитиле од страних утицаја очувавши тако баскијску етнокултурну специфичност, али су истовремено пресјекле баскијску етницу на шпански, јужни дио и сјеверни француски дио.

Од Товела до Аране

Иако поријекло Баска још није објашњено (што се често користи за политичке манипулацију), досадашња истраживања о овом питању имају заједнички закључак: Баски су један од најстаријих народа Европе, а њихову специфичност истиче језик - Euskera, који једини не припада породици индоевропских језика. Постоји предање да је баскијски језик на Пиринејско полуострво донио Товел, Нојев унук. Међутим, за боље схватање савременог национализма и етнорегионализма у Баскији није неопходно путовати у библијско вријеме, већ се у прошлост треба вратити за период нешто дужи од једног вијека. Етнорегионализам се у Шпанији појавио за вријеме Прве Републике 1873. године истичући питања аутономије, самоуправе регија и децентрализације. Лијеви републиканци, тзв. кантоналисти су, супротно монархистима, захтијевали да централна власт има само незнатна овлаштења и да се реконструкција корумпираног, посрнулог друштва изврши према формули "de abajo arriba", тј. одоздо на више. Но, војни удар генерала Кампоса и поновно проглашење монархије накратко су угушили стремљења етнорегионалиста. Посљедње десетљеће XIX вијека ипак је означило крај једне

¹ Берислав Благојевић, дипл. географ-туризмолог, Бања Лука.

традиционалне Шпаније: Она коначно престаје бити колонијална сила, 1890. године у Баскији (у Билбаоу) долази до првог генералног штрајка у коме радници односе побједу, а 1895. године Сабино Арана "отац" баскијског национализма оснива БНП (Баскијску националистичку партију), односно PNV (Partido nacionalist vasco). До појаве Аранине националистичке идеологије језик је био главна црта баскијског идентитета, али оснивањем PNV-а и ширењем аранизма стварају се услови за формирање политичког идентитета и новог замаха етнорегионализма. Аранизам је подразумијевао да једино независна држава може да обезбједи очување посебности Баскијаца. Међутим, Арана је у својој националистичкој идеологији отишао много даље од захтијевања независности. Његово поимање нације обухватало је примордијално стајалиште комбиновано са поистовјећивањем нације и расе, тако да "Не може Баск бити онај ко то хоће, него само онај ко *мора* јер је од породице наследио расну обавезу да то буде" (Gogiaran, 2002; стр. 52). Објашњавајући повезаност Баскијаца са баскијским територијама, Арана се, чини се, ослањао и на ставове Фридриха Рацела који је синтезу земље и људи тумачио идејом "Blut und Boden", тј. "крв и тле". На крају, Арана је потенцирао "чистоту крви и језика" чиме је онемогућио интеграцију имиграната у баскијско друштво. Отишао је тако далеко да је измислио *euskera garbija* (чист баскијски језик) који није био говорни језик, ни језик класичне баскијске књижевности XVI и XVII вијека настале у данашњим француским баскијским провинцијама.

Без обзира на многе погрешке које је аранизам садржавао, ова идеологија је омогућила да се Баски преко Араниног PNV-а политичким путем изборе за својецилеве. Политичка борба Баска је тако настављена и након Аранине смрти. У политички нестабилној Шпанији, у којој су се од 1902. до 1923. године промијениле 33 владе, етнорегионалним захтјевима Баска се централна власт у Мадриду једва опирала. Након слома војне диктатуре Примо де Ривере и формирања Друге Републике 1931. године, више није било препрека за стицање широких аутономија појединих шпанских регија. Године 1934. аутономна влада у Барселони проглашава каталонску државу у оквиру шпанске федералне Републике, док Баскија своју аутономију стиже 1936. године. Исте године, међутим, почиње грађански рат који ће убрзо поништити сва национална и етнорегионална стремљења Баска.

Доба репресалија генералисимуса

Крај рата 1939. године значио је крај Друге Републике, али и аутономних влада Баскије и Каталоније које су морале напустити земљу јер су биле на страни поражених. Франциско Франко Бахамонде је, након завође-

ња диктатуре, одмах кренуо у обрачун са баскијским и другим етнорегионалним покретима у Шпанији. Укинуо је аутономију Баскије, те извршио удар на културни идентитет Баска забранивши употребу баскијског језика у настави, штампи, као и истицање било каквих националних симбола. Франкизам је, као тоталитарни режим, био омражен код огромног броја становништва Шпаније, па су штрајкови и протести радника, студената, безземљаша, али и интелигенције постали нормална појава. На ове покрете Франко је одговарао хапшењима, прогањањима и другим видовима репресије. Франкизам је почео снажно да утиче на политичке прилике и на јавно мњење у баскијским провинцијама. Дио народа и политичара је сматрао да треба наставити борбу против Франка путем политичког ангажмана, штрајкова и демонстрација, док је други дио јавности сматрао да је неопходно започети одлучнију оружану борбу. Тако је након двадесет година Франковог режима, тачније у љето 1959. године дошло до формирања ЕТА-е (Euzkadi Ta Azkatasuna - Баскијска отаџбина и слобода). ЕТА је била основана као национална, револуционарна и илегална организација која је требало да се бори за независност Баскије.

Међутим, постојали су и други проблеми осим централне генералисимусове власти против којих се није могла борити ни ЕТА. Наиме, иако је аранизам ослабио 1930-их, у времену репресије које је уследило ова је идеологија поново нашла присталице међу баскијским националистима, истина у мање тврдокорном облику. Снажна индустријализација у Баскији је повлачила за собом масе имиграната који, према аранистима, кваре "чистоту крви и језика" и разводњавају баскијски етнос. Све израженија нетолеранција према досељеницима, ксенофобија и етноцентризам, додатно су затезали односе са централном влашћу, али и међу самим Баскима. Упркос силним унутрашњим политичким превирањима, Баски и даље протестују против Франка – студенти, раднички синдикати, свештенство, интелигенција, ситна буржоазија, националисти, комунисти... Франко је одговарао увођењем опсадног, ванредног стања, па је у Бискаји од 1956. до 1975. ванредно стање увођено три пута. Још гласнија побуна Баска у Гипуској је натјерала Франка да у овој провинцији пет пута уводи ванредно стање, које је укупно трајало 15 мјесеци.

Оваква ситуација је довела до првих саботажа и оружаных акција ЕТА-е у јулу 1961. године. До 1970. око 5.000 њених симпатизера и чланова је ухапшено, привођено, а многи су избјегли у Француску. Баскијски свештеници који су били против диктатуре, такође су били прогањани и називани "комунистичким поповима". Сукоб демонстраната широм Шпаније са режимом кулминира у вријеме тзв. процеса у Бургосу (децембар 1970.) када су деветорица припадника ЕТА-е осуђени на смрт. Франциско Франко је, под притиском опозиције, цркве и свјетске јавности морао смртне казне

земијенити временским. Припаднике ЕТА-е нису уплашила прогањања и хапшења. Напротив, 1973. су извршили најзначајнији атентат – убили су Карера Бланка, председника владе и Франковог насљедника. Од тада па до Франкове смрти, Баскија је била под сталним жестоком стиском режима. У априлу 1975. године у Баскији се уводи опсадно стање, а чак четвртина регуларних шпанских полицијских снага је окупирали баскијске провинције. Припадници ЕТА-е и националистичких партија, социјалисти и комунисти, хапшени су и убијани на најсуровије начине. То је био задњи ударац једне диктатуре и тмурни крај једне још тмурније ере. Франциско Франко Бахамонде је умро 20.11.1975. године, а власт је преузео принц Хуан Карлос који је за краља проглашен два дана након Франкове смрти.

Успон етнорегионализма

Хуан Карлос је одмах по преузимању власти донио Декрет о легализовању употребе регионалних језика. Овај документ је омогућио да око 12 милиона људи први пута након 1939. користи свој матерњи језик (баскијски, каталонски, гаљешки, валенсијано). Међутим, деценијама угњетаваном народу ово није било довољно, па се захтијевају признања јавних слобода и политичких права, општа амнестија, смањење инфлације и незапослености, а етнорегионалисти све гласније траже аутономију за Баскију и Каталонију. Само 1976. године у Шпанији је било око 37.000 штрајкова и демонстрација и било је јасно да су економска, социјална и територијална реконструкција неопходне.

У првим годинама постфранкизма долази до изражене поларизације баскијског јавног мњења и политичких партија о томе како у будућности водити борбу за етнокултурну слободу и регионалну аутономију. Док су једни били за мирнију опцију предвођену PNV-ом, други су подржавали агресивнију ЕТА-у и њено политичко крило Herri Batasuna (НВ – Народна јединство). Први су били за аутономију унутар Шпаније, а други искључиво за независност. Нови талас етнорегионализма је превладао, што је показао референдум за статус аутономије. Од 60% изашлих бирача, 90% их је гласало за аутономију. Ово је значило да Шпанија постаје децентрализована држава која ће се даље изграђивати на основама националног и регионалног плурализма, али и пораз сепаратистичке коалиције ЕТА-е и НВ. Након референдума је ЕТА најавила даљу оружану борбу за независност, а у тој борби ће неријетко страдавати и сами Баски, што ће домаћу и свјетску јавност окренути против ЕТА-е и њених терористичких акција. Баскија 11.01.1980. и формално постаје аутономна регија, а на изборима за регионални парламент убједљиво побјеђује PNV са око 40% освојених гла-

сова испред HB са 16,5%, PSOE (Социјалистичке партије Баскије) са 14% и EE (Euskadisco Ezkerre – Баскијска љевица) са око 10% освојених гласова. У наредних двадесетак година однос политичких снага у Баскији ће остати више мање исти. PNV се учврстио на мјесту најјаче партије (2001. преко 40% бирачког тијела), док се број присталица HB и ЕТА-е осјетно смањује. Разлог за опадање популарности организације ЕТА треба тражити у чињеници да велика већина становништва сматра да је нестанком франкизма престала потреба за оружаном борбом. Штавише, акције ЕТА-е су све чешће сматране терористичким, а њени чланови терористима. Однос јавног мњења према терористима се драматично измијенио између 1979. и 1989. године. Док је 1979. године 17% испитаника сматрало терористе патриотама, тај проценат је 1989. пао на свега 5%. Само 5% испитаника је сматрало да су терористи криминалци, да би десет година касније овај број порастао на 16%.

Пад популарности ЕТА-е никако не значи пад популарности национализма. Етнорегионалисти су за Баскију извојевали неколико важних битака у доменима пореских олакшица, финансијске аутономије, аутономије полиције, и уопште у погледу надлежности регионалних институција самоуправе. Ово се одразило и на процват културе и језика као веома битних одредница баскијског идентитета. Док је 1981. године 21,5% становништва говорило баскијским језиком, тај проценат је 1991. износио 26%. Ипак, и поред свих позитивних трендова, Баскија у овом периоду и даље има доста проблема који се огледају у паду индустријске производње, незапослености, негативном миграционом салду и даљем етничком мијешању становништва. У периоду 1981-1991. година, из Баскије је емигрирало око 80.000 људи више него што је у њу имигрирало, а према попису из 1991. године мање од 40% становника су чинили они чији су родитељи Баски.

Нови почетак

Упркос широкој аутономији Баскије, чак 12% Баска је 1996. сматрало Шпанију туђом државом, а готово трећина су били присталице потпуне независности. Међутим, евидентно је да све више становништва тежи ка демократским, уставним промјенама, а не радикалним и милитантним акцијама, што се, опет, одразило и на политичке партије и изборне резултате. Овакв тренд је неопходан за даљи дијалог власти у Мадриду са регионалним политичким партијама из Баскије. Треба ипак истаћи да се баскијски националисти не одричу у потпуности идеје о независности. О томе свједочи и приједлог Хуана Хосе Ибареће који је испред PNV-а победио на регионалним изборима 1998. године. Наиме, он је предложио да у европским оквири-

ма Баскија има својеврсну самосталност и конфедерални однос са остатком Шпаније. Године 2002. је ЕУ ипак одбацила могућност да Баскија постане њена пуноправна чланица. Међутим, питање је какву ће преговарачку позицију имати Баски у дијалогу са Мадридом (и/или Бриселом) након вијести која је обишла свијет: ЕТА полаже оружје! Након 45 година од првих оружаных акција, ЕТА је у марту прогласила трајни прекид милитантних акција, што је можда до сада највећа побједа демократије, умјереног национализма и етнорегионализма. Нема сумње да оваква одлука означава један нови почетак и отварање нових могућности и перспектива за просперитет Баскије, Баска и њихове етнокултурне специфичности. Овим се означава крај једног облика борбе, али и отпочињање новог, јер Баски су народ који је научио да се бори за своје циљеве и да опстаје вијековима у борбама са централизмом, унитаризмом, диктаторима и културним тлачитељима.

Литература

- Благојевић, Б. (2005). Етнорегионализам у Европи. *Глобус*, 30, 95-114.
- Gorjanc, K. M. (2002). Suština jedne imaginarne otadžbine. U: Asurmendi, M. (ur.), *Identitet i nasilje*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Indić, T. (1982). *Savremena Španija*. Beograd: Nolit.
- Newman, S. (1996). *Ethnoregional Conflict in Democracies*. Westport: Greenwood Press.
- Samardžić, N. (2003). *Istorija Španije*. Beograd: Plato.
- Smith, A. D. (1998). *Nacionalni identiteti*. Beograd: Biblioteka XX vek.